

Kitap Değerlendirmesi

Gustave Le Bon ve Kitleler Psikolojisi

Okan BAYINDIR*

Antropolog, tıp doktoru ve sosyolog olan Le Bon (1841-1931) 1895'te yayımlanan çalışması ile "Kitleler Psikolojisi" kavramının kurucusu olmuştur. Le Bon, Fransız Devrimi dahil her türlü devrime ve sosyalizme karşı derin şüpheleri ile tanınır. Kolektif bilinci küçümseyerek, kitleler ile bireyler arasındaki derin ayrılıklara dikkat çeker. Kitleleri harekete geçiren mekanizmaları, kitle-iktidar ilişkisini ve heterojen kitlelerin özelliklerine eserinde değinmiştir. Le Bon'un yüz yıl öncesinden gördüğü ayrıntıları bugünün toplumunda da görebilmek onun tespitlerindeki devamlılığın göstergesidir. Le Bon'un eserleri Theodore Roosevelt, Benito Mussolini, Sigmund Freud, Adolf Hitler ve Vladimir Lenin gibi isimlerce takip edildiği bilinmektedir. İnsanın bireysel eylemleriyle kitle içinde yer alırken verdiği tepkilerin farklılık göstermesinin üzerinde duran Le Bon, kitle eylemlerinde çoğu kez mantığa ters gelen olguların yer aldığını bildirmektedir. Kitleler üzerine saptadığı tespitler ve onların ayrıldığı kategoriler kitapta yer bulmuştur. Le Bon kitabı Kitlelerin Zihni, Kitlelerin Görüş ve İnançları ve Farklı Kitle Türlerinin Sınıflandırılması ve Tanımlanması olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Genel anlamda kitle, herhangi bir ulustan, meslekten ya da cinsiyetten bireylerin onları bir araya getiren olasılıklar ne olursa olsun toplanması demektir. Psikolojik bakış açısında ise belirli koşullar altında bir insan topluluğu, onu oluşturan bireylerin davranış modellerinden pek çok farklı özellikler sunar. Topluluk içindeki herkesin duyguları ve fikirleri bir olup aynı yöne döner ve bilinç kaybolur. Geçici bir durum olsa da oldukça bariz bir biçimde tanımlanmış karakteristiklere sahip kolektif bilinç biçimlenir. Böylece topluluk örgütlü bir kitle olur ve tek varlık halini alıp kitlelerin

*Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İletişim Bilimleri ABD,
Yüksek Lisans Öğrencisi
E-mail: okan.bayindir@ogr.sakarya.
edu.tr, ORCID:0000-0002-6142-8671

zihin birliği yasanına tabi olur. Örgütlü bir kitle kazara yan yana bulunan belirli sayıdaki bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmaz. Bu kalabalığı bir arada tutan bir yatkınlık zemini olmalıdır. Binlerce izole birey belirli bazı anlarda ve belirli bir güçteki duyguların etkisiyle psikolojik kitle karakteristiklerine bürünebilir. Ortada gözükken bir topluluk olmasa bile bütün bir ulus, belirli etki unsurlarının eylemleriyle kitle halini alabilmektedir.

Psikolojik kitlenin en çarpıcı özelliği, kitleyi oluşturan bireylerin kim olduğu, ne işle uğraştığı, zekâ ve karakterlerinin ne olduğuna bakılmaksızın bir kitleye dönüşmesi ile izole bireyken gösterdiği davranış, duygu ve düşüncelerinden oldukça farklı biçime sokan kolektif zihne sahip olmalarıdır. Le Bon'a göre psikolojik kitle heterojen unsurlardan oluşur ve geçicidir. En iyi gözlemciler bile davranışlarını belirleyen bilinçsiz sebeplerin çok azını ayırt edebilir. Zekâları bakımından birbirine benzemeyen insanlar güdü, istek ve hisleri bakımından birbirine benzerler. His alanına giren din, siyaset, ahlak, sevgi, nefret gibi unsurlarda, önemli insanlar ile sıradan insan arasında fark bulunmaz.

Kolektif zihinde bireylerin entelektüel eğilimleri ve bireysellikleri zayıf, bilinçsiz nitelikleri üstündür. Kamu yararını ilgilendiren kararlar seçkinlerce alınır, ancak yaşamın sıradan kararlarını alan uzmanların kararları ile embesillerin kararı arasında bir üstünlük bulunmaz. Kitlelerde biriken sağduyu değil, aptallıktır. Kitleleri izole bireyden farklı kılan izole bireyin sayısal kaygılardan dolayı boyun eğdiği yenilmez güç hissidir. Kitlede kontrolsüzlük ve sorumsuzluk olduğundan bireyin otokontrolünü sağlayan sorumluluk hissi kitlede yoktur bu da kitleye yok edici bir güç verir. Bir kitlede her duygu ve davranış bulaşıcı bir özellik gösterir. Bireyler kendi kişisel çıkarını kolektif çıkar uğruna feda etmeye hazırdır. İnsan doğasına aykırı olan bu durumda, bireyken nadiren yapabileceği bir şey, kitle parçası olunca düşünmeden eyleme dönüşür. Kitleye dahil olma aynı zamanda verilen kararlarda da farklılık gösterir. Bireysel olarak verilen kararın tam tersi kitlenin parçası olunca alınabilmektedir. Bu durumu bir nevi hipnotizmaya benzeten Le Bon bunu kitlede bilinçli kişiliğin yitip, irade ile farkındalığın yok olmasına bağlar.

Toplumlar, geçmişten gelen bazı özelliklerin yanında yeni oluşan bir kitlede gözlenen psikolojik niteliklere de sahiptir. Le Bon bu yeni özelliklerin durağan değil, duruma göre farklılaşma eğiliminde olduğunu ifade eder. Kalıtım ile atalardan alınan özelliklerde çok fazla değişimin olmamasına rağmen, kitlenin duruma göre hal değiştiren psikolojik niteliklerdeki değişim daha hızlıdır. Le Bon kitabı yazdığı dönemde örgütlenebilmiş kalabalıkların toplum hayatında önemli yerler edindiğini, gün geçtikçe bu önemin artığını fark etmiş, bireylerin bilinçli eylemi yerine geçen kalabalıkların bilinçsiz eylemini, çağın temel karakteri olarak görmüştür. Kitler üzerine yaptığı tespitlerini çoğunlukla gözleme dayalı olarak gerçekleştiren Le Bon bunu "Kitlelerin ortaya koyduğu zorlu sorunu, tamamen bilimsel bir tavırla incelemeye çalıştım, yani bir yöntemle hareket edip fikirlerden, kuramlardan ve doktrinlerden etkilenmeden bir çalışma yürüttüm" (2020, s.7-8) sözleri ile de ifade etmiştir. Le Bon toplumu ani ve geniş kapsamlı bir değişime götürmeyi akıllıca görmez. İnsanların toplumda yapacakları büyük yenilikler çok büyük tehlikeler barındırır. Büyük reformların başarılı olabilme anahtarı ulusların geçmişinden gelen kalıtımsal özelliklerin anında değiştirilebilmesiyle mümkün olabilir.

İnsanlar geçmişten süregelen gelenekleriyle, toplum olarak benimsenip sahip çıkmış fikirleri yaşatarak mutlu olmaya eğilimlidirler. Bu unsurların yaşatılması toplumun aynı anda atan nabzı gibidir ve toplumun birliği için değer ifade eder. Bu fikirlerin yenileneceği anlar da olacaktır, ancak köklü değişimler Le Bon'a göre sıkıntılı da getirebilmektedir ve bu durum her toplumda farklı hızda gerçekleşmektedir. Le Bon bu durumu "İnsanları duyguları, fikirleri, gelenekleri yönetir (2020, s.8) şeklinde ifade etmektedir. Le Bon, toplumsal olguların bir bakışta anlaşılmasını güç bulur. Grift bir yapı içinde aklın öğretileriyle pratik durum uyuşmaz, hatta bazen birbirine ters durumlar ortaya çıkarır. Toplum yaşamında pratik değerler önemlidir, toplumsal gerçeği yakalamak zor ve toplumu bir bütün olarak kavrayabilmek imkansızdır. Bunun en belirgin örneği ise dilde ortaya çıkar. Kitlelerin ortak kullanımı olan dil Le Bon'da "Bir dilden daha karmaşık, daha mantıklı, daha muazzam ne olabilir? Peki bu hayranlık verici örgütlü üretim, eğer kalabalıkların bilinçsiz dehasının bir sonucu"dur (2020, s.10). Dil en bilgili akademisyenlerin bile oluşturmakta yetersiz kalacağı bir alanken bunu bilinçsiz bir toplum başarabilmiştir. Bu durum sadece dil ile de sınırlı değildir. Bilinçsizce yapılan insan davranışları akıl kullanılarak yapılandan daha çoktur ve bu davranışlar görünenden daha fazlasını içinde taşır.

Le Bon'a göre Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, Arap İmparatorluğu'nun kurulması gibi büyük medeniyet değişimlerinin sebebi her ne kadar siyasi dönüşümler gibi görülse de aslında halkın fikirlerinde meydana gelen büyük değişimlerdir. Bu değişimlerin çok nadir olmasının sebebi de toplumda katılaştıran kalıtsal özellikler ve bunları değiştirmenin zorluğudur. İnsanlığın düşüncelerinde görülen dönüşümler medeniyetin köklerinin yer aldığı dini, siyasi ve toplumsal inançların yok olması ile çağdaş bilimsel ve sanayi devrimiyle yeni varoluş koşulları, düşünce yapılarının ortaya çıkmasıdır. Modern çağ bir geçiş ve anarşi dönemidir. Oluşacak yeni toplumların bilinen en büyük gücü ise kitlelere dayalı olacaktır. Avrupa'nın geçmişindeki geleneksel devlet politikasında pek de yer verilmeyen kitlelerin fikirleri günümüze doğru geldikçe kitlelerin yön verdiği politikalara doğru değişim gösterecektir. "Ulusların kaderleri artık prenslerin huzurunda değil, kitlelerin yüreğinde şekillenmektedir (2020, s. 14)." Geçiş dönemi de denilen bu çağın en büyük özelliği halkın siyasi yaşama dahil edilmesidir. Kitlelerin artan gücü sendikalar, partiler gibi yeni fikir ve oluşumların, toplumsal birlik yapılarının, hak arayış eylemlerinin de kaynağı olmuştur. Bu belirgin özellikleri ile çağ da "Kitleler Çağı" adını almıştır.

Kitlelerin en büyük yetisi harekete geçmedeki hızıdır. Entelektüel anarşi denilen bu yeni dönem gücünü bilimden almaz. Bilim insanlara huzuru vaat etmez, duygulara karşı kayıtsızdır. Tüm ulusların sürükleyici gücünü kitleler oluşturur, ancak bu kitleler aynı zamanda kargaşanın da kaynağıdır. I. ve II. Dünya Savaşı ve iki savaş arasındaki dönemde ortaya çıkan Büyük Buhran kitlelerin dahil olduğu ve çıkardığı kargaşa dönemleridir. Kitleler aynı zamanda tarih boyunca medeniyetlerin yok edicisidir. Dünyanın önde gelen liderleri, din kurucuları, devlet adamları bilinçsiz birer psikologdur. Bu kişiler kitlelerin karakterlerine dair içgüdüsel ve kesin denecek bilgilere sahiptir. Bu bilgileri sayesinde topluma egemen olmuşlardır. Ancak her toplum farklı karaktere sahiptir. Napolyon'un İspanya ve Rusya mağlubiyetinin sebebi bu farklı coğrafyaları da kendi toplumu gibi görmesidir. Kitle psikolojisini iyi bilmek, bugün için kitleleri yönetmeye değil, onlar tarafından aşırı bir şekilde yönetilmemek isteyen devlet adamlarına yarayacaktır. 116

Kitlelerin İnanç ve Görüşleri başlıklı ikinci bölümde kitlelerin inanç ve görüşlerine etkileyen iç ve dış faktörler analiz edilmektedir. Le Bon'a göre kitlelerin belirli bir inancın kabul edilip diğer inançları tamamen reddetmesi, ırk, gelenekler, zaman, siyasi ve toplumsal kurumlar kitleleri etkileyen uzak etkenlerdir. Yakın etkenler ise yeni fikirlerin filizlenmesine zemin hazırlar ve bu yüzden değerlidir, uzun ve hazırlık gerektiren bir çalışmayla oluşur. Yakın etkenler kitleleri peşinden sürükler. Fransız Devrimi filozofların yazdıkları, soyluların zorbalıkları, önemli hatiplerin konuşmaları, sarayın basit reformlara direnmesi ateşlemiş ve bu iki etkenin birleşmesiyle oluşmuştur.

Le Bon, kitleleri heterojen ve homojen olmak üzere ikiye ayırır. Heterojen kitleler anonim (sokak kitleleri) ve anonim olmayan (jüriler ve parlamento vb.) kitleler olmak üzere iki türdür. Homojen kitleler ise cemaatler, kastlar ve sınıflardan oluşur. Kitapta örneklerle bolca değindiği heterojen kitle örneğinde ırkın getirdiği ve insan davranışını sergilemede özelliklerin farklı farklı olmasından ötürü İngilizlerden, Çinlilerden, Ruslardan oluşan her bir kitlenin kendine özgü değerleri verilmektedir. Bu kitleler aynı çıkarlar için bile bir araya gelen farklı milletlerden oluşan, görünüşü aynı olsa da kalıtsal zihniyet yapısı farklı özelliktedir. Bu farklılıklardan birinin ön plana çıkması birlikteliğe zarar verir. Farklılıkları bir araya getirme mikro boyutta da zordur. Farklı ülkelerden Sosyalist işçi sınıfı temsilcilerinin bir kongrede bir araya gelmeleri de uyuşmazlıklar ortaya çıkaracaktır. İrkin kalıtsal olarak gelen özelliğinin kitlenin karakteri üzerinde önemli bir yeri vardır.

Bir medeniyeti yok edecek gücü taşıyan kitleyi derinlemesine analiz eden Le Bon, onun özellikleri hakkında örneklerle okurunu fikren zenginleştirmiştir. Yazarın yüz yirmi beş sene evvel yazdığı kitabının günümüzde de bir karşılık bulabilmesi eseri değerli yapmaktadır. Yazar, kitabın ilk bölümlerinde yazısını nesnel gözle ele alacağından bahsetmiştir. Analiz ettiği tarihi gerçeklikler ile yazısına şekil vermiştir. Gözlemlerinin büyük etkisi vardır. Kitlelerin mantık dışı hareketlerinin devasa etkilerini görmüş, izole birey dediği kitleye girmemiş insanlardaki mantık ve sorumluluk sahibi davranışların kitleye girme ile adeta sürü psikolojisine dönüşerek akıl almaz eylemlere dönüşmesinin analizini yapmıştır. Bu davranış değişimleri sosyal psikolojinin konusudur. Günümüzde sosyal psikoloji ve nöropsikoloji alanı uzmanlarının gelişmiş teknoloji kullanımıyla ortaya çıkan davranışlara yönelik olarak gerçekleştirecekleri araştırmalar kitle psikolojinin anlaşılmasına destek verecektir. Kitap kısa bir anın değil tarihsel uzam içinde hareket eden kitle davranışlarının analizini yapmaktadır. Le Bon, kitle davranışlarının, bireylerde yer alan kalıtsal özelliklerin yanı sıra kitlenin kurulmasıyla başlayan kitle psikolojisinin ve ondaki değişimlerin sürmesiyle akıl almayacak yerlere varabileceğini, Fransa tarihinde yer alan olaylarla açıklamıştır. Bu olaylar kısaca dipnot şeklinde okuyucuyla paylaşılmıştır. Yazar kendi perspektifinden olayları ve kökenini, uzmanı olduğu sosyoloji bilimi üzerinden irdelemiştir. Kitlesele eylemlerin psikolojik nedenlerini de izole bireyden çok farklı bir konumda olmayla, sorumluluk altına girmemenin getirdiği rahatlık ve hesap vermemeyle açıklamıştır.

Yazarın eserini yazdığı yıllarda Fransa'da kitap ve yazılı eserlerin toplum içinde kullanım yoğunluğu, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının henüz icat edilmemesi nedeniyle kitleleri oluşturan fikirlerin kaynağının gazete, kitaplar ve toplumsal yaşam

şartlarıdır denilebilir. Le Bon Kitleler Psikolojisi adlı kitabının yayınlanmasının hemen ertesinde Sosyalizm Psikolojisi (1896) ve Devrim Psikolojisi (1912) gibi iki eser daha yazmıştır. Toplumun derinliklerinde tahlil yapabilen yazar eserleri ile şu anki toplum yaşamının anlaşılmasında da araştırmacılara ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Le Bon, G. (2020). *Kitleler psikolojisi*. Kaya, C. (Çev.). İstanbul: Zeplin Kitap